

УДК 349.3

ТРУНОВА Г. А.,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАХИСТ ПРАЦІВНИКІВ ВІД НЕЩАСНОГО ВИПАДКУ НА ВИРОБНИЦТВІ ТА ПРОФЕСІЙНОГО ЗАХВОРЮВАННЯ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті досліджується правова регламентація актами Міжнародної організації праці питання захисту працівників від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання. Наведені основні міжнародно-правові акти у сфері безпеки праці, які сприяють захисту від нещасного випадку на виробництві, установлюючи норми щодо контролю за травматизмом на виробництві та норми його профілактики. Здійснено аналіз основних конвенцій і рекомендацій Міжнародної організації праці, які встановлюють як мінімальні правові стандарти у сфері захисту від нещасного випадку на виробництві, так і передові та прогресивні норми, на які слід орієнтуватися національній правовій системі з метою вдосконалення чинного законодавства про соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання.

Ключові слова: соціальне страхування, нещасний випадок на виробництві, професійне захворювання, Міжнародна організація праці, конвенція, рекомендація, працівник.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації та підвищеного впливу світових соціально-економічних ризиків міжнародно-правові стандарти як утілення найбільш концентрованого досвіду правового регулювання відносин у сфері права соціального забезпечення є обов'язковою умовою розвитку й удосконалення будь-якої національної правової системи. Провідна роль у їх виробленні та втіленні належить Міжнародній організації праці (далі – МОП). Керівною ідеєю МОП є забезпечення гідної праці для всіх. Відповідно до положень правових актів МОП гідна праця – це безпечна праця. На жаль, Україна все ще далека від досягнення цієї мети. У зв'язку із цим дослідження й адаптація міжнародно-правових норм – це основа та необхідний складник для вдосконалення чинного законодавства у сфері захисту від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання міжнародно-правових стандартів у сфері праці та соціального забезпечення є предметом пильної уваги практично всіх відомих вітчизняних науковців цієї галузі права. Що ж до міжнародно-правового регулювання захисту працівників

від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, то необхідно відзначити наукові роботи М.І. Боднарука, О.О. Гаврилової, З.Я. Козак, Д.М. Кравцова, О.Л. Кучми, О.В. Москаленко, О.В. Соловйова, Н.М. Хуторян, Г.І. Чанишевої, О.М. Ярошенка. Водночас міжнародно-правові стандарти у сфері захисту від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання змінюються й удосконалюються, що й зумовлює проведення подальших наукових досліджень із цієї тематики.

Мета статті полягає в тому, щоб з урахуванням міжнародно-правових норм у питанні захисту працівників від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання сформулювати основні пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства в цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Право на справедливі та сприятливі умови праці, що включає й право на захист від нещасного випадку на виробництві, передбачене Загальною декларацією прав людини 1948 р. і Міжнародним пактом про економічні, соціальні й культурні права 1966 р. Реалізація цього права вимагає дотримання безпечних і гідних умов праці, запобігання, лікування й контролю професійних захворювань і надання допомоги в грошовій чи натуральній формі, що забезпечить особам, потерпілим від нещасного випадку на виробництві, і членам їхніх сімей, які перебувають на утриманні, доступ до адекватної медичної допомоги й гарантованого доходу.

Проблеми створення безпечних і здорових умов праці, мінімізації негативного впливу виробництва на здоров'я та життя людини постійно перебувають у центрі уваги МОП. Головні цінності, відображені в нормах МОП з охорони праці, зводяться до трьох керівних принципів: робота повинна виконуватися в безпечних умовах; умови праці повинні забезпечувати працівникам благополуччя й почуття гідності; робота має давати реальні можливості для розвитку особистості, самореалізації та користі суспільству. Зокрема, Конвенція МОП № 155 «Про безпеку та гігієну праці та виробниче середовище» 1981 р. і супровідна Рекомендація № 164 передбачають прийняття, реалізацію та регулярний перегляд комплексної національної політики з охорони праці та заходів щодо її застосування на національному рівні й на рівні підприємств для захисту фізичного та психічного здоров'я працівників і їх благополуччя. Метою політики має бути запобігання нещасним випадкам і захворюванням, що виникають у процесі роботи або в зв'язку з нею, шляхом зведення до мінімуму причин небезпечних факторів виробництва, що сприяє захисту фізичного й психічного здоров'я працівників [1]. В Україні виконуються вимоги п. п. с) і d) ст. 11 Конвенції МОП № 155 щодо повідомлень про нещасні випадки на виробництві та професійні захворювання; подання щорічних статистичних даних про нещасні випадки на виробництві та професійні захворювання; щодо проведення розслідувань нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань в Україні. Вимоги про це містяться у ст. 22 Закону України «Про охорону праці» (розслідування й облік нещасних випадків,

професійних захворювань і аварій) і в ст. 171 Кодексу законів про працю України (обов'язки власника чи уповноваженого ним органу щодо розслідування й обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві). Конкретні процедури, упроваджені компетентним органом для проведення розслідування нещасних випадків на виробництві, професійних захворювань і аварійних ситуацій із зазначенням повноважень членів комісій і їхніх обов'язків перераховані в постанові Кабінету Міністрів України «Деякі питання розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві» від 30.11.2011 р. [2].

Згідно з Конвенцією № 187 «Про основи, які сприяють безпеці та гігієні праці» 2006 р. кожна держава-учасниця зобов'язана постійно вдосконалювати безпеку й гігієну праці з метою попередження випадків виробничого травматизму, професійних захворювань і смерті людей на виробництві шляхом розроблення національної політики, системи й програми безпеки й гігієни праці, що приймаються на базі проведених консультацій із найбільшими організаціями роботодавців і працівників і повинні враховувати принципи, що закладені в актах МОП і стосуються основ, які сприяють безпеці та гігієні праці.

Система соціального страхування в Україні загалом і соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві й професійного захворювання зокрема повинні розвиватися на основі стратегічних завдань МОП у сфері соціального забезпечення з метою соціальної справедливості та справедливої глобалізації з урахуванням чотирьох стратегічних завдань МОП: 1) сприяти застосуванню норм і основоположних принципів і прав у сфері праці; 2) створювати більш широкі можливості для жінок і чоловіків у плані забезпечення гідних робочих місць і доходів; 3) розширювати охоплення й підвищувати ефективність соціального захисту для всіх; 4) зміцнювати трипартизм і соціальний діалог на основі забезпечення гендерної рівності та боротьби з дискримінацією в якості наскрізних тем [3].

Із моменту створення в 1919 р. МОП робить спроби поширення передового досвіду у сфері захисту від нещасного випадку на виробництві. МОП прийняла Конвенцію № 12 «Про відшкодування при нещасних випадках на виробництві в сільському господарстві» 1921 р., а через чотири роки МОП знову повернулася до розгляду цього питання, наслідком чого стало прийняття Конвенції № 17 «Про відшкодування працівникам при нещасних випадках на виробництві» 1925 р., Конвенції № 18 «Про відшкодування працівникам при професійних захворюваннях» 1925 р., Конвенції № 19 «Про рівноправність громадян країни й іноземців у галузі відшкодування працівникам при нещасних випадках» 1925 р., яка закликала до рівних умов у виплаті компенсацій місцевим і іноземним працівникам [4].

Еволюція розвитку міжнародно-правових актів МОП у сфері захисту від виробничого травматизму здійснюється в напрямку всебічного захисту прав людини від негативних наслідків впливу виробничого середовища.

Генезис правового регулювання у сфері захисту від виробничого травматизму в рамках МОП прослідковується в таких актах:

1) мінімальні норми захисту від виробничого травматизму – Конвенція МОП № 102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення» 1952 р. [5]; була ратифікована Україною у 2016 р. [6];

2) високі норми захисту від виробничого травматизму – Конвенція МОП № 121 «Про допомогу у випадках виробничого травматизму» 1964 р. та супровідна їй Рекомендація № 121 «Щодо допомоги у випадках виробничого травматизму» 1964 р., наразі Конвенція не ратифікована Україною. У Генеральній угоді на 2016–2017 рр. соціальні партнери домовилися працювати в напрямку ратифікації цієї Конвенції [7];

3) базовий захист – Рекомендація № 202 «Щодо мінімальних рівнів соціального захисту» 2012 р. [8] У Рекомендації № 202 дається додаткова настанова щодо розроблення та реалізації національних стратегій розширення сфери охоплення соціальним забезпеченням на основі національних консультацій у рамках ефективного соціального діалогу та тристоронньої участі. Ці стратегії повинні в пріоритетному порядку передбачати введення й реалізацію національних мінімальних рівнів соціального захисту, а також орієнтуватися на забезпечення більш високими рівнями захисту для максимально більшої кількості людей з урахуванням економічних і фінансових можливостей держав-членів і в максимально стислі строки. Підвищення рівнів захисту може означати розширення переліку допомоги, розширення сфери персонального охоплення та збільшення розміру допомоги. Така процедура повинна починатися зі встановлення цілей, що відображають національні пріоритети; виявляти перешкоди та прогалини в захисті; прагнути заповнити прогалини в захисті за допомогою належних засобів; визначати фінансові потреби та ресурси, а також строки здійснення й послідовність поступового досягнення цілей. Особливий наголос робиться на підвищенні рівня поінформованості населення, зокрема за допомогою соціального діалогу [9].

Основні групи питань, які розглядаються в названих Конвенціях і Рекомендаціях МОП, – об'єкт захисту (тобто що має охоплюватися системою захисту від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання); категорія осіб, які підлягають захисту; види забезпечення та його розмір; тривалість виплат.

Системою захисту від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання відповідно до Конвенції МОП № 102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення» 1952 р. і Конвенції МОП № 121 «Про допомогу у випадках виробничого травматизму» 1964 р. мають бути охоплені такі фактори: слабка здоров'я й нездатність працювати через пов'язаний із роботою нещасний випадок або захворювання, що призвело до припинення отримання заробітку; повна втрата здатності отримувати дохід або часткова втрата в установленому ступені з великою ймовірністю постійного характеру або відповідна втрата працездатності;

утрата підтримки сім'ї в разі смерті годувальника. Рекомендація № 202 «Щодо мінімальних рівнів соціального захисту» 2012 р. – забезпечення базового доходу для осіб, які не здатні отримати достатній дохід через нещасний випадок на виробництві.

Щодо захищених осіб, то Конвенція № 102 визначає не менше ніж 50% усіх працюючих, а стосовно допомоги в разі смерті годувальника – також його дружину й дітей. Конвенція № 121 визначає, що захисту підлягають усі працюючі за наймом (включаючи учнів) у приватному й суспільному секторах, зокрема працюючі в кооперативах, а в разі смерті годувальника родини – установлені категорії одержувачів допомоги. Крім того, держава може передбачити виключення щодо осіб, зайнятість яких має випадковий характер і які не зв'язані з діяльністю їхнього роботодавця; надомників; членів родини роботодавця, які живуть в його домі, відносно їхньої роботи на нього; щодо інших категорій працюючих, кількість яких не перевищує 10% від усіх працюючих [10]. Рекомендація № 202 визначає, що захисту підлягають як мінімум усі економічно активні резиденти з урахуванням міжнародних зобов'язань.

Щодо видів забезпечення, то Конвенція № 102 передбачає медичні послуги та відповідні види допомоги (догляд лікаря загальної практики, послуги спеціалістів, стоматологічне обслуговування, сестринський догляд; медикаменти, реабілітація, протезування з метою підтримки, відновлення або поліпшення здоров'я й працездатності, а також здатності обслуговування особистих потреб); грошову допомогу у вигляді періодичних виплат (як мінімум 50% від заробітної плати у випадках непрацездатності або інвалідності; як мінімум 40% від заробітної плати в разі смерті годувальника з урахуванням інфляційних процесів); одноразових виплат, якщо недієздатність має незначний характер і компетентні органи будуть визнавати, що сума буде використана належним чином.

Конвенція № 121 передбачає аналогічну до Конвенції № 102 медичну допомогу й одноразові виплати. Що стосується грошової допомоги, то передбачено періодичні виплати як мінімум 60% від заробітної плати у випадках нездатності працювати або інвалідності; як мінімум 50% від заробітної плати в разі смерті годувальника.

Рекомендація № 202 визначає, що розмір грошової допомоги повинен бути на такому рівні, що гарантує базовий дохід для забезпечення фактичного доступу до необхідних товарів і послуг; скорочує бідність, вразливість і соціальну ізоляцію, запобігає їй, а також дає можливість жити в гідних умовах. Окрім того, розміри допомоги повинні регулярно переглядатися.

Щодо тривалості виплат, то Конвенція № 102 встановлює, що виплати мають здійснюватися доти, доки особа потребуватиме догляду за здоров'ям або залишатиметься недієздатною. Період очікування відсутній, за винятком тимчасової непрацездатності (максимальний період очікування – три дні). Конвенція № 121 встановлює, що виплати мають здійснюватися доти,

доки особа потребуватиме догляду за здоров'ям або залишатиметься недієздатною, а Рекомендація № 202 – доки буде неможливо отримувати достатній дохід [8].

Висновки. Отже, на підставі вищезазначеного можна дійти деяких висновків. По-перше, виходячи з того, що Україна є членом МОП, необхідно орієнтуватися на міжнародно-правові стандарти у сфері захисту працівників від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання з метою забезпечення стандартів гідної праці. У зв'язку із цим необхідно ратифікувати Конвенцію МОП № 121 «Про допомоги у випадках виробничого травматизму» 1964 р. По-друге, з метою вдосконалення правового регулювання системи соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання згідно з нормами Рекомендації МОП № 202 «Щодо мінімальних рівнів соціального захисту» 2012 р. необхідно розробити національну стратегію захисту прав працівників від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання на основі принципу трипартизму за участю соціальних партнерів (уряду, об'єднань організацій роботодавців і профспілок).

По-третє, підвищення національних правових стандартів у сфері захисту від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання має здійснюватися в таких напрямках: збільшення кількості застрахованих осіб із метою забезпечення захисту всього економічно активного населення з урахуванням міжнародних зобов'язань; збільшення рівня забезпечення до того, що гарантує доступ до необхідних товарів і послуг, а також життя в гідних умовах; забезпечення постраждалим має надаватися, поки буде неможливо отримувати достатній дохід.

Література:

1. Стресс на рабочем месте: коллективный вызов / Группа технической поддержки по вопросам достойного труда и Бюро МОТ для стран Восточной Европы и Центральной Азии. – Москва : МОТ, 2016. – 37 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/europe/ro-geneva/sro-moscow/documents/genericdocument/wcms_485968.pdf.
2. Національне дослідження з питань реєстрації нещасних випадків на виробництві, професійних захворювань та повідомлення про них [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/ed_protect/protrav/safework/documents/publication/wcms_208295.pdf.
3. Социальное обеспечение в целях социальной справедливости и справедливой глобализации: Доклад VI / Международная конференция труда, 100-я сессия, 2011 г. – Женева : МБТ, 2011. – 202 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_norm/@relconf/documents/meetingdocument/wcms_154242.pdf.
4. Усиление роли программ страхования в предотвращении несчастных случаев на производстве и профессиональной заболеваемости / Группа технической поддержки по вопросам достойного труда и Бюро МОТ для стран Восточной Европы и Центральной Азии. – Москва : ILO, 2016. – 56 с. [Електронний ресурс].

- ресурс]. – Режим доступу : http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/europe/ro-geneva/sro-moscow/documents/publication/wcms_492746.pdf.
5. Конвенція МОП № 102 Про мінімальні норми соціального забезпечення 1952 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_011.
 6. Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці про мінімальні норми соціального забезпечення № 102 : Закон України від 16.03.2016 р. № 1024-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1024-19/para5#n5>.
 7. Генеральна угода про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні на 2016–2017 рр. від 23.08.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/file/text/47/f459993n6.zip>.
 8. Доклад о социальной защите в мире 2014/15: обеспечение экономического восстановления, инклюзивного развития и социальной справедливости / Группа технической поддержки по вопросам достойного труда и Бюро МОТ для стран Восточной Европы и Центральной Азии. – Москва : МОТ, 2015. – 436 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/europe/ro-geneva/sro-moscow/documents/publication/wcms_390985.pdf.
 9. Стратегія Міжнародної організації праці. Соціальне забезпечення для всіх: розбудова мінімальних рівнів соціального захисту та всеосяжних систем соціального забезпечення: узагальнений виклад / Міжнародна організація праці, Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи. – Будапешт : МОП, 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://komspir.rada.gov.ua/uploads/documents/30080.pdf>.
 10. Про допомоги у випадках виробничого травматизму : Конвенція МОП № 121 1964 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_306.

Трунова Г. А. Защита работников от несчастного случая на производстве и профессионального заболевания: международно-правовой аспект

В статье исследуется правовая регламентация актами Международной организации труда вопроса защиты работников от несчастного случая на производстве и профессионального заболевания. Приведены основные международно-правовые акты в сфере безопасности труда, в первую очередь, те, что способствуют защите от несчастного случая на производстве, устанавливая нормы по контролю над травматизмом на производстве и нормы по его профилактике. Осуществлен анализ основных конвенций и рекомендаций МОТ, которые устанавливают как минимальные правовые стандарты в области защиты от несчастного случая на производстве, так и развитые и прогрессивные нормы, на которые следует ориентироваться национальной правовой системе с целью усовершенствования действующего законодательства о социальном страховании от несчастного случая на производстве и профессионального заболевания.

Ключевые слова: социальное страхование, несчастный случай на производстве, профессиональное заболевание, Международная организация труда, конвенция, рекомендация, работник.

Trunova G. Protection of employees from industrial accidents and occupational diseases: the international legal aspect

Summary. The article deals with the legal regulation of the protection of employees from industrial accidents and occupational diseases by acts of the International Labor Organization. It has been determined that the social insurance system in Ukraine and social insurance against industrial accidents and occupational diseases, in particular, should be developed on the basis of the ILO's strategic objectives in the field of social security with a view to social justice and equitable globalization.

The main international legal acts in the field of labor safety are presented, in the first place, such acts help to protect employees against industrial accidents by establishing standards for controlling injuries at work and norms for its prevention. The analysis of the main ILO Conventions and Recommendations has been conducted, mentioned acts establish the minimum legal standards in the field of protection against industrial accidents, as well as advanced and progressive norms that should be guided by the national legal system in order to improve the current legislation on social insurance against industrial accidents and occupational disease.

It has been concluded the necessity of ratification of the ILO Convention № 121 Employment Injury Benefits Convention, 1964, of development of a national strategy for protecting employees' rights from industrial accidents and occupational diseases on the basis of the principle of tripartism with the participation of social partners, and also outlined the main directions for increasing national legal standards in the field of protection against industrial accidents and occupational diseases.

Key words: social insurance, industrial accident, occupational disease, International Labor Organization, Convention, Recommendation, employee.